

МЕДИУМСКА ПРЕЗЕНТАЦИЈА НА ПРАЗНИКОТ БОГОЈАВЛЕНИЕ/ВОДИЦИ*

Катерина Петровска-Кузманова

Институт за фолклор „Марко Цепенков“ – Скопје

Дата на прием: 03.04.2023 г.

Апстракт: Во текстот, од една страна, го истражувам празникот Водици преку неговата поврзаност со претхристијанските и христијанските култови, надоврзани на нив, кои се однесуваат на светата вода, и од друга страна, неговото место во современото општество преку тоа како е претставен тој во медиумите. Медиумите, како носители на културни и на други пораки, од различни општествени и културни елити, го обликуваат не само јавното мислење, туку и секојдневието на членовите на едно општество. Тие, на тој начин, влијаат како на односот на човекот кон фолклорната традиција, така и на средината во која живее тој. Анализираниите прилози објавени во електронските медиуми, во периодот од 17 до 20 јануари 2023 година, ќе ни послужат за да го истражиме начинот на кој медиумската презентација на Богојавление/Водици придонесува за неговата перцепција од аспект на создавање културна меморија, но и кон водата како извор на животот. Целта ни е преку ова истражување да дојдеме до сознанието на кој начин, преку медиумите, со помош на традицијата, може да се подигне свеста за односот на човекот кон природните ресурси.

Клучни зборови: култ на водата, медиумска презентација, Богојавление/Водици, фестивализација, културна екологија

Култот на водата има длабоки претхристијански корени и луѓето отсекогаш ја обожавале водата, покрај која течеле нивните животи. Подземните извори, реките, езерата и морињата ги персонифицирале во богови, кои требало да се одобролат. Таквиот однос кон водата може да се следи уште од старите цивилизации, од Месопотамија, преку Египет, до Рим. Светите води можеме да ги сметаме како исконска материја, која, за овие цивилизации, претставувала прасупстанција од која се раѓа сè што постои и во која сè се враќа. Улогата на водата исто така е поврзана со верувањето дека таа е материја за прочистување, која во себе ја содржи идејата за чистење на душата од гревовите. Во овој случај, се верува дека само „живата“ вода, од природен извор, е способна да донесе духовно прочистување. Најверојатно е дека врз овие

* Трудот претставува дел од научноистражувачкиот проект „Меморија и екокосмос“, кој е поддржан финансиски од Министерството за образование и наука на РС Македонија (2021–2023), а е организиран од Институтот за фолклор „Марко Цепенков“ – Скопје, со Одлука за финансирање на научноистражувачки проекти бр. 12-15533/2 од 03.11.2021 г.

верувања во христијанството настанал и обредот на крштевање¹. Крштевањето во *Светиото ѝисмо* за првпат се сретнува во врска со името на Јован Крстител. Луѓето што дошле кај него, влегле во водите на реката Јордан за, со чиста душа, да се сретнат со Месијата, чие доаѓање го проповедал Јован. Подоцна концептот на крштевањето се проширил. Влегувајќи во светата вода во името на Исус, човекот не ги мие само сопствените гревови, туку тој симболично умира во стариот живот за да се роди повторно во новиот. Употребата на одделноблагословената вода во христијанството датира од вториот век на новата ера кога била користена во текот на неделната литургија, а подоцна во сите обреди на осветување.

Во православието празникот Водици е најпознат меѓу обредите поврзани со водата, при што се врши големо осветување на водата на 18 јануари, спроти празникот Богојавление, за разлика од малите светења на водата, кои можат да се одиграат во кое било време. Осветувањето на водата од страна на свештениците го довикува Божјиот благослов на водата. Авторката Ј. Грбиќ Јакоповиќ наведува дека верувањето во: апотропејската, лустративната, профилатичката, исцелителската и божествената моќ на водата постојано се спроведува во практика и нагласува дека иако, појдовните точки на верувањата, биле темелени, често, врз ирационални основи, нивната примена станува логичен процес, така што, на крајот, се интегрира во системот и во начинот на размислување. Во нејзиниот текст може да се види конкретно колку обичаи со вода се сметаат за магични и/или прочистувачки. Моќта на водите е особено корисна во одредени денови, како на пример, во деновите на одредени светци заштитници, па оттука и магичните и религиските елементи се споени во народната традиција (Grbić Jakorović 2011). Во словенската митологија постои верувањето дека водата играла голема улога во магијата на: плодородието, заштитата и прочистувањето од лошите сили. Општо било распространето верувањето дека на одредени празници рано наутро луѓето треба да се измијат со вода земена директно од река или од извор, во која се ставени различни предмети, за да бидат здрави, богати и убави. На водата ѝ се припишувале својства на плодородие и затоа за подготвување на обредните лебови ја носеле од изворот, со особени церемонии.

Од анализата на обичаите во кои главната улога се однесувала на водата кај словенските народи во XIX и на почетокот на XX век, голема улога имала црковната обредност. Според народните претстави, особено била ценета крштената/богојавленската вода, со која се попрскувале луѓето, како и стоката, куќата, а неа ја пиеле и луѓето и

¹ Самиот збор „крштевање“ е словенски еквивалент на грчкото *βαπτισμα* („нурнување во вода“).

животните, се мие со неа, а било распространето и бањањето во осветена река (Кашуба 1975: 26).

Во колективната меморија, овој празник се поврзува со крштевањето на Исус Христос во реката Јордан, реконструирајќи го текстот на ова „случување“ засновано на библиска и литургиска порака, која ја подредува нејзината форма на ритуалните фази. Несомнено е дека овој празник, според голем број домашни и странски истражувачи², како и според сопствените теренски истражувања, е еден од најпопуларните празници во Македонија (особено во нејзиниот југозападен дел). Според верувањата, празнувањето, обредните дејства, постапки и песни, кои се поврзани со празникот, се во тесна врска со просперитетот на заедницата. Но, истовремено, празнувањето на Богојавление/Водици му дава особено значење на крштевањето како една од повеќето свети тајни на христијанството. Крштевањето значи и духовно раѓање, односно почеток на човековото живеење во верата. За ова особено е показателна песната: „Или татнет ил се земја тресет“. Песната завршува со стиховите:

Свети Петар – клучи од рајове,

² П. Домазетовски. 1975. „Водичарските обичаи и песни во Дримкол (Струшко)“. *Македонски фолклор*, год. VIII, бр. 15–16. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 253–261; М. Китевски. 1982. „Водичарски обичаи, верувања и песни од Дебарца (Охридско)“. *Македонски фолклор*, год. XV, бр. 29–30. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 183–225; З. Малинов. 2006. *Традицискиот народен календар на шойско-брегалничкајта етнографска целина*. Посебни изданија, кн. 68. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“; Г. Паликрушева. 1975. „Кумството и побратимството на Свети Јован“. *Македонски фолклор*, год. VIII, бр. 15–16. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 63–73; К. Пенушлиски. 1988. „Обредните и митолошките песни“. *Обрани фолклористички трудови*, 2. Скопје: Македонска книга, 7–32; В. Петреска. 2008. „Реактуелизација на традиционални колективни прослави“. *Македонски фолклор*, год. XXXIV, бр. 66. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 205–222; В. Петреска. 2014. „Културно сеќавање и презентација на минатото преку религиско-обредната пракса“. *Македонски фолклор*, год. XXXVI, бр. 69. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 105–117; В. Петреска. 2020. *Ритуалниот сродство во народната култура*. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“; А. Поповски. 1975. „Водичарските обичаи и песни во с. Битуше (Река)“. *Македонски фолклор*, год. VIII, бр. 15–16. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 243–252; Ј. Ренкас. 2013. „Збор-гест-текст. Прилог во проучувањето на обредно-обичајниот комплекс на празникот Богојавление во селото Битуше“. *Сјектар*, год. XXXI, бр. 61. Скопје: Институт за македонска литература, 174–195; Н. Целакоски. 1984. *Дебарца. Обреди, магии и обредни песни*. Скопје: Студентски збор; К. Шапкарев. 1976. *Избрани дела*, IV: Обичаи, обреди, носии. Саздов, Т. (прир.). Скопје: Мисла.

Свети Илија – силни секавици,
Свети Јован – кумство-побратимство
Неделица – празник да празнуват.

(Паликрушева 1975: 63–73).

Во оваа песна можат да се согледаат напластените слоеви на претхристијанските претстави и односи, а истовремено доаѓа до израз и народното сфаќање дека кумството и побратимството се привилегија. Оваа привилегија му припаѓа на Св. Јован, кој е главен зимски светец. Со неговиот ден, како што знаеме, завршуваат „некрстените денови“, земјата се затвора откако претходно ги собрала во своите предели душите на мртвите, нејзината површина е ослободена од сите „лошотии“ што можеле да ја сопрат вегетацијата, а божествениот кум Св. Јован донесува лично плодородие, како што се пее во песната: „Сам Св. Јован зајре ни носит“ (Паликрушева 1975: 64).

Постојат голем број елементи, кои се заеднички при празнувањето на Водици во различните предели, но се јавуваат и значајни разлики, преку кои понекаде може да се следи и степенот на зачуваност на обичајот (Петреска 2014: 105–116; Петреска 2020: 99–113; Малинов 2006: 115–118). Разликите можат да се согледаат во времето на започнувањето на изборот на: нов кум, бројот на кумови, начинот на предавање на кумството, но и во начинот на изборот на новиот кум, како и самиот начин на празнување. Во традиционалната култура кумството, како и Светијовановото кумство, имало значајно место во народниот живот (Паликрушева 1975: 15–16; 63–68; Петреска 2020: 99–113). Еден ден пред празникот, на 18-ти јануари, кумовите, со котлиња со вода во која има крстови врзани со босилек, одат во црква. Откако попот ќе ги провери сите крстови дали се врзани правилно, ги пее сите крстови заедно, и со тоа ја осветува (крштева) водата. Со овој чин водата добива профилактичка моќ, со неа, во текот на денот се прска низ: куќата, шталата, и другите простории. Ова дејство има за цел да ги избрка сите лоши работи. Обредните дејства поврзани со прскањето можат да се сметаат за средство преку кое се постигнува обредната цел, но и како комуникациски канал за контакт со натприродното и сл. Прскањето, како симболички чин, ја претставува потенцијалната идна плодност што носи изобилие. Во Дебарца, Водици е најголем и најзначаен празник во годината, а според Целакоски, се славел повеќе дури и од Божиќ и од Велигден (Целакоски 1984: 93), се празнувал два дена и првиот ден се нарекувал Машки Водици, а вториот – Женски Водици. За време на Женски Водици се пеат водичарски песни, меѓу кои доминираат песните со пофалби и желби, кои се однесуваат на: домаќинството,

поединечните негови членови и општата благосостојба³. Во сите случаи, на 19 јануари се изведувала литија со крстови и со икони, а потоа се одело на селската река, на селскиот вир, на кладенец, каде што се вршело богослужба, молитва, и се фрлал црковниот крст. По крстот скокале момчиња, а оној што ќе го фател, одел низ селото и собирал пари. Дел од парите останувале за момчето, а дел – за црквата или, пак, во некои села, на оној што го фатил крстот, попот, како награда, му давал извесна сума пари (Целакоски 1984: 95–96, 115–116; Китевски 1982: 19–21; Домазетовски 1975: 253–261; Петреска 2014: 105–116; Петреска 2020: 99–113).

Истражувањата на североисточниот и на источниот дел во Македонија, во Шопско-брегалничката етнографска целина, покажуваат дека празникот Водици има важно место во обредниот календар иако не толку како што е случајот со некои предели од западниот дел на Македонија. Во овој регион свештеникот, откако ќе ја изврши богослужбата, го пушта, го фрла крстот во вода (река, вир, корито од чешма или котел), со што ги осветува водите. Кулминација претставува фрлањето на крстот во водата, потоа влегувањето на некој од присутните во водата (река, вир) и наоѓањето, односно фаќањето на крстот. Оној што ќе го фати крстот и ќе го извади од водата, се верува дека во текот на годината „ќе биде среќен и ќе го служи добро здравје“, а истовремено за тој подвиг му следува и награда. Подоцна, тој, со крстот, ги обиколува куќите во населбата, а домаќините го наградуваат со продукти и со пари. На некои места, каде што нема река, за да се „фрли крстот“, свештеникот, чинот на осветување на водите го врши со пуштање на крстот во корито („мрамор“, „јелак“) од чешмата или во некој котел со вода. Потоа крстот му се дава на оној што, по пат на наддавање, ќе понуди најмногу пари, и тој станува „кум на крстот“ до следните Водици (Малинов 2006: 115–118).

³ Повеќе за водичарските песни кај: К. Пенушлиски. 1988. „Обредните и митилошките народни песни“. *Обрани фолклористички трудови*. Скопје: Македонска книга; Б. Петровски. 1975. „Водичарските песни во македонското народно творештво“. *Македонски фолклор*, VIII, 15–16. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 263–269; М. Китевски. 1982. „Водичарски обичаи, верувања и песни од Дебарца (Охридско)“. *Македонски фолклор*, год. XV, бр. 29–30. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 183–225; Н. Целакоски. 1984. *Дебарца. Обреди, магии и обредни песни*. Скопје; Т. Жежел-Каличанин. 2001. „Семантичките модели на календарно-обредните песни за величење и пожелби“. *Македонски фолклор*, XXIX, 56/57. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 351–357; Р. Величковска. 2012. *Македонско традиционално народно пеење. Христиоманија со мелоидејска анализа*. Скопје: Маска.

Денес во Македонија, традиционално, во речиси сите населени места, по литургијата во локалната црква, свештениците, заедно со народот, одат до некоја поголема вода: река, езеро или базен, во која се фрла крстот, а дел од присутните, во денешни услови оние што веќе се пријавиле дека сакаат да скокаат по крстот, влегуваат во водата за први да дојдат до него. Тоа е чинот, кој, за разлика од другите делови на обредот, се смета за јавен и соодветен за медиумско претставување⁴. Ова може да се илустрира со директните ТВ-преноси од минатите години и соодветните извештаи во информативните емисии на телевизиските канали.

За оваа пригода ќе се задржам на преносите, кои на 19 јануари 2023 година беа реализирани на МРТВ⁵ од Охрид, ТВ Сител⁶ од Скопје, но и на јавувањата во текот на информативните емисии и објавите на интернет-порталите за најсреќниот или оној што го фатил крстот оваа година.⁷ Во јавниот дискурс, за време на преносот и во текот на известувањата, акцентот на наративот е ставен на христијанското видување на празникот, на осветувањето на водите и на верувањето на светоста на сите води тој ден. Овој наратив доминира затоа што најчесто, покрај новинарите што известуваат од местото на настанот, се повикува да зборува некој свештеник, кој го истакнува христијанското гледање на празникот, раскажувајќи ја библиската приказна за Св. Јован, за вербата во Бога, за исцелителската моќ на светата вода и сл. Врз база на овие верувања, бројните посетители на настанот, иако не се вклучени во самиот чин на фаќањето на крстот, влегуваат во вода, се замиваат со неа или полнат од водата за дома. Во текот на обредните дејства за време на Водици можат да се забележат голем број драмски и перформативни елементи, кои ги согледуваме преку зборовите, гестовите – за кои пишува Јоана Ренкас (2013: 174–195). Од причина што овие елементи се обработени во нејзините текстови, овде нема да се задржиме на нивно објаснување, туку само ќе кажеме дека токму врз

⁴ Видете: R. Šekner. 1992. *Ka postmodernom pozorištu*. Beograd: FDU, 158–159.

⁵ Градот подготвен за Богојавление-Водици, <https://rb.gy/yafnv> [Пристапено на 20. 01.2023 г.].

⁶ „Одбележување на Водици во Скопје“, <https://rb.gy/gbrhy> [Пристапено на 20. 01.2023 г.].

⁷ „Александар Јованоски го извади крстот од Треска во Македонски Брод“ <https://rb.gy/yesq6> [Пристапено на 20.01.2023 г.]; „Васко Довлев од Варош најсреќен меѓу стотиците верници во Охрид“, <https://rb.gy/d9qkz> [Пристапено на 20.01.2023 г.]; „Младиот Алек Хлоупек го фати крстот во Кичево“, <https://rb.gy/0kdef> [Пристапено на 20.01.2023 г.]; „Светиот крст во Битола во рацете на петнаесетгодишниот Лука Дамчевски“, <https://rb.gy/41w71> [Пристапено на 20.01.2023 г.]; „Марко Ристески вторпат го фати крстот во Прилеп“, <https://rb.gy/u4jsq> [Пристапено на 20.01.2023 г.].

овие елементи, како и врз нивното сè помасовно воспримање како дејства што имаат забавна функција, доведува до одредено изместување на обредот од сферата на религијата кон сферата на спектаклот. Ова е забележливо особено во Охрид, каде што е и најголемата прослава на Водици. На овој начин прославата се претвора во спектакл *vice versa* – кога метафората на заедницата станува метафора за сцената (Лукиќ-Крстановиќ 2010: 43).

Јасно е дека промените постојано се присутни во фолклорот. Тие можат да дојдат од различни извори, а медиумската презентација, во секој случај, е на страна на тие промени. Но, исто така и самиот избор за медиумска покриеност на одреден настан, го прави значаен за заедницата. Токму затоа, промените можеме да ги сметаме за очекувана последица, особено ако се има предвид дека во минатото самиот чин на фрлање на крстот бил изведуван пред локалната публика, а таа денес е побројна и е различна. Ова не се однесува само на публиката, која го следи настанот преку медиумите, туку и на присутните на настанот, меѓу кои, освен локалните жители, се присутни и луѓе, кои не се дел од локалната заедница. Тоа е особено видливо на прославата во Охрид, каде што самиот настан станува дел од туристичката понуда. Тоа особено доаѓа до израз ако на ова сознание му се додадат околностите, кои се однесуваат пред сè на организацијата на настанот, која преминува во рацете на локалната управа.⁸ Организаторите, во овој случај, се трудат, на различни начини, да го привлечат вниманието на медиумите преку дополнителни културни иницијативи, кои би привлечле што поголем број присутни. Секако дека во медиумското презентирање на празникот кулминација претставува фрлањето на крстот и неговото фаќање од страна на млади момчиња, како и наградата што ја добива оној што го фатил крстот. Но, не се обрнува помалку внимание на масовното присуство и особено на присуството на личности кои имаат одредена улога во политиката и бизнисот. Исто така, треба да се истакне дека еден посебен сегмент во медиумското презентирање е и тоа што акцентот е ставен на добиените награди за оној што го фатил крстот. Ова особено е силно изразено кон крајот на минатиот и на почетокот на овој век кога, наградата стана сама за себе цел на луѓето што се натпреваруваат за крстот. Таквата перцепција доведува до низа немили случувања, па таквите настани ни покажуваат дека кај определен број учесници, верувањето во моќта/среќата не е вистинскиот мотив за

⁸ „Илинден: Одбележување на Водици 2023“, <https://rb.gv/znqau> [Пристапено на 20.01.2023]; „Во Пехчево почнаа подготовки за празникот Богојавление – Водици“, <https://rb.gv/dfbru> [Пристапено на 20.01.2023 г.]; „Известување на граѓаните за одбележување на Богојавление – Водици“, <https://rb.gv/1rw5b> [Пристапено на 20.01.2023 г.].

учество во церемонијата, туку – наградите и шетањето со крстот по куките за добивање материјална корист (повеќе: Петреска 2014: 105–117). Од ова се гледа дека практикувањето на религиозните празници, во современи услови, укажува на фактот дека традицијата и религијата денес, кај еден дел од населението, се доживуваат на поинаков начин. За да ја истакне, да ја нагласи световноста на празникот, МПЦ, во 2014 година, најави дека следните одбележувања на Водици ќе поминат без традиционалните подароци.⁹ Но, и покрај тоа, во медиумите се забележани инциденти, како што е случајот со Борислава Васкова, која го фати крстот во реката Брегалница во 2014 г. Овој случај е инспирација за филмот *Госпог ѝоспои, имейо ѝ е Пејрунија*¹⁰. Во 2020 г. на истото место настана тепачка за крстот и е решено, таа година, крстот да остане во црквата и „да не се шета низ градот“.¹¹ Овде станува збор за десакрализацијата на обредноста преку дејството на медиумската информација. На тој начин можеме да забележиме дека медиумите, освен што ја имаат улогата на пренесувачи на традицијата, тие реконструираат, па дури и создаваат, односно, ја менуваат традициската практика, слично како што народните изведувачи ги пренесувале културните добра. Притоа, треба да се има на ум дека народните изведувачи, песните и приказните не ги учеле напамет, туку повторно ги создавале во секоја изведба – што остава многу простор за иновација (Jelinčič i Žvela Bušnja 2008: 58). Во оваа смисла, некои од промените, кои се појавуваат во фолклорот од креативни или од естетски причини, се резултат на изборот на групата, поради потребата традицијата да се адаптира на современите сфаќања. Но, исто така треба да се спомене дека промените не се случуваат, секогаш, свесно и контролирано. Во секој случај тие треба да бидат релевантни, смислени или соодветни за групата во која се споделува фолклорот (Симс и Стивенс 2010: 81). Тоа може да го примениме и во истражувањето на овој празник од аспект на неговиот пат од обреден чин до медиумски настан, за што ни сведочат годишните прослави на овој ден во сите населени места во Македонија. За нашата тема особено е индикативна прославата во Охрид, која, со сите свои карактеристики, излегува од сферата на религиозното и навлегува во сферата на фестивализацијата преку организирањето на

⁹ Сп.: В. Петреска. 2014. „Културно сеќавање и презентација на минатото преку религиско-обредната пракса“. *Македонски фолклор*, год. XXXVI, бр. 69. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 105–117.

¹⁰ „Теона Митевска во Штип снима нов филм инспириран од жената што го фати крстот на Водици во 2014“, <https://rb.gy/cwcar> [Пристапено на 21.01.2023 г.].

¹¹ „Скандалите за Водици стануваат традиција во Штип – годинава крстот останува кај владиката“, <https://rb.gy/h4f0f> [Пристапено на 21.01.2023 г.].

религиозниот настан со сите елементи на спектакл. Оваа појава не е единствена или не е исклучок од правилото кога, општеството сака да му даде значење на дел од своето културно или религиозно наследство, па го прави видливо преку низа постапки, и на тој начин доаѓа до фестивализација на голем број традиционални форми на празнување: „Обредот секогаш се движи во две насоки. Едната го следи општественото уредување и културата во која е вграден, а другиот реализира и предвидува ситуации“ (Rothenbuhler 1998: 63–64).

Се покажува дека во сферата на медиумското влијание телевизијата сè уште е моќен медиум, покрај сè поголемото влијание на интернетот во сите свои форми на презентација, бидејќи ни ја дава сликата во движење. Таа има голема сила во дефинирањето на начинот на кој се презентираат вестите, како и на начинот на кој ние ќе одговориме на нив. Моќта на сликата е толку силна, што ја замаглува и самата информација, која е претставена во телевизискиот прилог. Улогата на телевизијата не е така невина кога станува збор за медиумската презентација на традицијата, особено ако станува збор за нејзиното менување. Поединците, кои се наоѓаат на страната на моќта, имаат можност да манипулираат со медиумите и ги користат медиумските инструменти за да ја реконструираат, создаваат, односно, менуваат традицијата за свои цели. Значи, овде станува збор за прилагодувањето на интерпретацијата на новото време (Jelinčić 2006: 169). Според тоа, проблемот на претставување на традицијата во медиумите лежи во тоа што народната култура се сфаќа како дел од забавната индустрија, а не како културна и општествена вредност. Интервенциите доведуваат до промени во начинот на кој луѓето ја сфаќаат својата култура и се сфаќаат самите себе. Интервенциите ги менуваат темелните услови за културна продукција и репродукција. Промената е составен дел од културата и мерките на кои целта им е да ги чуваат, да ги заштитиуваат и да ги одржуваат одделните културни практики, се на граница меѓу обидите да бидат зачувани и во нивни рамки да ги прифатат промените што следат во културните процеси (Kirshenblatt/Gimblett 2013: 88).

Традиционалната култура, за разлика од медиумската, е производ на размерностабилното традиционално уредување, во кое општествените разлики не се во конфликт со природата, па затоа попрво се карактеризира со општествен консензус отколку со општествени конфликти. Иако се ретки, треба да се осврнеме и на гласот во јавноста, кој, освен на: традицијата, религијата и верувањето, вниманието го насочува и кон проблемот на екологијата¹². Токму користењето на

¹² „Во Штип е фатен светиот крст, но можеби и ешерихија коли од изметот“, <https://rb.gy/7m1kq> [Пристапено на 21.01.2023 г.].

вакаекспонирани медиумски настани за поставување прашања, кои се однесуваат на животната средина, ни дава право да размислуваме во насока дека медиумите се соодветно тло да се промовира како традиционалното значење на водата, така и современото значење, преку современите еколошки теории. Со истакнувањето на етиката на опкружувањето се доаѓа до теоријата на длабинската екологија, која се обидува да влијае на деструктивните ефекти со неограничена волја за владеење со природата. Во таа смисла, длабинската екологија дава значаен придонес во етичката втемеленост на одржливиот развој и е замена за досегашната доминирачка антропоцентрична естетика со еколошка или со екоцентрична етика. Таа има силно влијание врз еколошките пристапи и идеи во последните децении на дваесеттиот век, а се согледува и во размислувањата и на екокритичарите, како Лоренс Бул (Buell 1995), кои сметаат дека најголемиот проблем на дваесет и првиот век ќе биде опстанокот на Земјата. Размислувајќи за ова прашање, Џулијан Стјуард (1981), во средината на минатиот век, го воведува поимот „културна екологија“. Тој во објаснувањето на дефиницијата на „културната екологија“ тргнува од дефиницијата на екологијата како интеракција на: физичките, биолошките и социјалните културни карактеристики во внатрешноста на даденото место или на дадената територија. Иако и други автори забележуваат дека средината дејствува на културата, Стјуард ја разработува таа идеја увидувајќи дека се работи за творечки процес. Според оваа теорија, прво треба да се открие степенот на прилагодување кон културната средина и второ, начинот на прилагодување, кој може да доведе до промени. Универзалната еволуција допрва треба да ги даде новите формулации, кои ќе ги објаснат сите култури и секоја култура одделно, но и меѓусебните односи на одделните појави, кои се среќаваат во различните култури, а не се, нужно, универзални. Културата, историјата и животната средина се неразделни во антрополошката анализа. Природната средина во различните култури мора, во крајна линија, да наметне исти обрасци. Тука е важно да се забележи дека Стјуард, на културната екологија, гледа од проблемски и од методолошки аспект. проблемот е во хармонизацијата на општеството со природната средина, односно, колку хармонизацијата бара особени начини на однесување и колку дадениот образец на однесување дозволува одредена широчина. Значи, средиштето или клучот на оваа теорија, е прилагодување кон средината. Имајќи ја предвид потребата за унапредување на теориско-методолошката основа на ревитализацијата на традицијата, за која од нас се очекуваат научни објаснувања, делото на Стјуард го задржува нашето внимание, со тоа што повторно треба да ги преиспитаеме неговите ставови особено ако се има предвид дека природата на информациите што се шират преку медиумите е зависна

од социокултурната структура на даденото општество. Сфаќањето на причините за популарноста на некој настан, кој се проследува преку медиумите, може да ни помогне да го сфатиме социјалното опкружување во кое се создаваат таквите текстови давајќи ни увид во главните трендови на: современоста, општеството и културата.

Според Нед Хатингер, едно од современите согледувања, кои се однесуваат на природата, со акцент на природната средина, како опкружување на човекот, се гледа во функционалноста, со одржливоста и со опстанокот, како клучни елементи во својата структура. Ова, во перспектива ќе го извлече најдобриот пристап за секоја специфична средина, помирувајќи ги противречностите на енвайронменталната естетика¹³ и етика во една комплексност на повисоко ниво. Како „програмска филозофија“, или филозофија што има практична ориентација, енвайронменталната естетика се фокусира, накратко кажано, на истражување и на соодветно вреднување на природата и на развивање на хармоничен однос со неа. Во изнаоѓање на приоритетите за акција секако треба да се раководиме според најдоброто решение за целиот екосистем и според синергијата меѓу учесниците, како антропогените, така и неантропогените.

„Естетската и етичката (морална) линија во разгледување на екопроблемот се стопуваат за да се овоплотат во практично решение“. Затоа

мораме да изградиме некој тип на културна акутна потреба да го потенцираме еколошкото здравје низ практикувањето на обредите особено во нивното презентирање во медиумскиот простор, како поттикнување на заборавените начела и на врската меѓу човекот и природата

(Миљовска 2022: 107–119).

Масовната комуникација и јавниот говор во најголема мера се реализираат во вид на испраќање пораки и препораки од страна на општествените елити кон масите, при што елитите, благодарейќи на таквата активна комуникација и на јавниот говор, ја конструираат сликата во јавноста за уредување на социјалнорелевантните односи во општествената заедница. Медиумите, како спроводници на културните и на други пораки на различните општествени и културни елити, во решавачка мера го обликуваат не само јавното мислење, туку сè повеќе и секојдневието и сè повеќе начинот на живот на членовите на општеството. Оваа посредничка функција на медиумите условува тие да

¹³ Повеќе кај Т. Миљовска. 2022 „Енвайронментална естетика: скица за естетско вреднување на Преспа“. *Context/Контекст* 25. Скопје: Институт за македонска литература, 107–119.

не ја прикажуваат вистинската слика на стварноста, туку селективната и општественоконструираната репрезентација на стварноста. Во таа смисла, сметаме дека постои можност за презентацијата и промоцијата на традиционалните културни форми и фолклорот во интерес на промовирање и презентација на овие вредности во контекст на еколошката свест. Сметаме дека таквиот природ нема да го намали значењето на празнувањето, туку може да ги исфрли на површина неговите изворни значења. Медиумите имаат медијаторска улога, не само во претставувањето, не само сликата за реалноста, туку и во претставата на високоселективна и социјално конструирана слика за истата таа реалност.

Оттука сите наведени размислувања водат до заклучокот дека предложените патишта и начини на комуникација можат да се применат при презентирањето на празнувањето во медиумите за да се подигне свеста за значењето на природните ресурси, нивното значење како во самата традиција, така и во современото сфаќање на празнувањата.

ЛИТЕРАТУРА

Кирилични изданија

Величковска, Р. 2012. *Македонско традиционално народно пеење. Христијанскиот мајстори со мелодиска анализа*. Скопје: Маска.

Домазетовски, П. 1975. „Водичарските обичаи и песни во Дримкол (Струшко)“. *Македонски фолклор*, год. VIII, бр. 15–16. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 253–261.

Жежел-Каличанин, Т. 2001. „Семантичките модели на календарно-обредните песни за величење и пожелби“. *Македонски фолклор*, год. XXIX, бр. 56–57. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 351–357.

Кашуба, М. С. 1975. „Характерные черты зимней календарной обрядности у славянских народов (XIX- нач. XX вв.)“. *Македонски фолклор*, год. VIII, бр. 15–16. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 25–23.

Китевски, М. 1982. „Водичарски обичаи, верувања и песни од Дебарца (Охридско)“. *Македонски фолклор*, год. XV, бр. 29–30. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 183–225.

Лукиќ-Крстановиќ, М. 2010. *Спектјакли XX века, музика и моќ*. Београд: САНУ, Етнографски институт.

Малинов, З. 2006. *Традицискиот народен календар на шопско-брегалничката етнографска целина*. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“.

Миљовска, Т. 2022. „Енвиронментална естетика: скица за естетско вреднување на Преспа“. *Context / Контекст*, бр. 25. Скопје: Институт за македонска литература, 107–119.

Паликрушева, Г. 1975. „Кумството и побратимството на Свети Јован“. *Македонски фолклор*, год. VIII, бр. 15–16. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 65–73.

Пенушлиски, К. 1988. „Обредните и митолошките песни“. *Обрани фолклористички трудови*, 2. Скопје: Македонска книга; Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 7–32.

Петреска, В. 2008. „Реактуелизација на традиционални колективни прослави“. *Македонски фолклор*, год. XXXIV, бр. 66. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 205–222.

Петреска, В. 2014. „Културно секавање и презентација на минатото преку религиско-обредна пракса“. *Македонски фолклор*, год. XXXVI, бр. 69. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 105–117.

Петреска, В. 2020. *Ритуалнојто сродство во народната култура*. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“.

Поповски, А. 1975. „Водичарските обичаи и песни во с. Битуше (Река)“. *Македонски фолклор*, год. VIII, бр. 15–16. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 243–252.

Ренкас, Ј. 2013. „Збор-гест-текст. Прилог во проучувањето на обредно-обичајниот комплекс на празникот Богојавление во селото Битуше“. *Сџектар*, год. XXXI, бр. 61. Скопје: Институт за македонска литература, 174–195.

Симс, М. и М. Стивенс. 2010. *Жив фолклор*. Скопје: Академски печат.

Целакоски, Н. 1984. *Дебарца. Обреди, магии и обредни песни*. Скопје: Студентски збор.

Шапкарев, К. 1976. *Избрани дела*, IV, Обичаи, обреди, носии (прир. д-р Томе Саздов). Скопје: Мисла.

Латинични изданија

Grbić Jakopović, J. 2011. “Voda u vjerovanjima, običajima i ritualima“. *Voda i njezina uloga kroz povijest*. Zbornik radova sa znanstvenog kolokvija *Dies historiae* održanog 10.12.2008 u Zagrebu. Novosel, F. (ur.). Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 145–181.

Jelinčić, D. A. & A. Žuvela Bušnja. 2008. „Uloga medija u predstavljanju, mijenjanju i kreiranju tradicije“. *Predstavljanje tradicijske kulture na sceni u medijama*. Muraj, A. i Z. Vitez (ur.). Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo, 51–63.

Jelinčić, D. A. 2006. “Turizam vs. identitet – Globalizacija i tradicija”. *Etnološka istraživanja* 11. Zagreb: Etnografski muzej, 161–207.

Kirshenblatt/Gimblett, B. 2013. “Svjetska baština i kulturna ekonomija”. *Proizvodnja baštine: kritičke studije o nematerijalnoj kulturi*. Hameršak, M., Pleše I. i A.-M. Vukušić (ur.). Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 65–117.

Rothembuhler, W. E. 1998. *Ritual Communication, From Everyday Conversation to Mediated Ceremony*. London: Stage Publication, Thousand Oaks.

Stjuard, Dž. 1981. *Teorija kulturne promene: metodologija više linijske evolucije*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.

Šekner, R. 1992. *Ka postmodernom pozorištu*. Beograd: FDU.

Сајтографија

„Александар Јованоски го извади крстот од Треска во Македонски Брод“, <https://rb.gy/302et> [Пристапено на 20.01.2023 г.].

„Во Пехчево почнаа подготовки за празникот Богојавление – Водици“, <https://rb.gy/8w0ze> [Пристапено на 20.01.2023 г.].

„Во Штип е фатен Светиот крст, но можеби и Ешерихија коли од изметот“, <https://rb.gy/7m1kq> [Пристапено на 21.01.2023 г.].

„Градот подготвен за Богојавление-Водици“, <https://mrt.com.mk/node/83813> [Пристапено на 20.01.2023 г.].

„Известување на граѓаните за одбележување на Богојавление – Водици и Пифтијада 2023“, <https://rb.gy/7m3nb> [Пристапено на 20.1.2023 г.].

„Илинден: одбележување на Водици 2023“, <https://rb.gy/uncto> [Пристапено на 20.01.2023 г.].

„Марко Ристески вторпат го фати крстот во Прилеп“, <https://rb.gy/qpveg> [Пристапено на 20.01.2023 г.].

„Младиот Алек Хлоупек го фати крстот во Кичево“, <https://rb.gy/79vki> [Пристапено на 20.01.2023 г.].

„Одбележување на Водици во Скопје“, <https://shorturl.at/pGIP9> [Пристапено на 20.1.2023 г.].

„Светиот крст во Битола во рацете на петнаесетгодишниот Лука Дамчевски“, <https://rb.gy/ojgb9> [Пристапено на 20.01.2023 г.].

„Скандалите за Водици стануваат традиција во Штип – годинава крстот останува кај владиката“, <https://rb.gy/8rvmt> [Пристапено на 21.01.2023 г.].

„Теона Митевска во Штип снима нов филм инспириран од жената што го фати крстот на Водици во 2014“, <https://rb.gy/we6ak> [Пристапено на 21.01.2023 г.].

Buell, L. 1995. *The Environmental Imagination: Thoreau, Nature Writing, and the Formation of American Culture*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard, <https://rb.gy/z1mta> [Пристапено на 21.01.2023 г.].

Катерина Петровска-Кузманова – *Медиумска презентација на празником...*

Hettinger, N. 2005. „Allen Carlson’s Environmental Aesthetics and the Protection of the Environment“, <https://rb.gy/0jw1m> [Пристапено на 21.01.2023 г.].

Naess, A. 1986. „The Deep Ecological Movement: Some Philosophical Aspects. Philosophical Inquiry 8“, 1–2, <https://rb.gy/kq2xh> [Пристапено на 21.01.2023 г.].

MEDIA PRESENTATION OF THE HOLIDAY EPIPHANY/VODICI*

Katerina Petrovska-Kuzmanova

“Marko Cepenkov” Institute of folklore in Skopje

Summary

In the text, I explore the Epiphany holiday, on the one hand through its connection with pre-Christian and related Christian cults related to holy water, and on the other hand with its place in modern society through its media presentation. It is known that the media have an intermediary function between the object – the message sent and the subject – the receiver. As means of communication, they provide an opportunity to approach them from a different perspective, which is why we believe that the media presentation of the holiday provides an excellent opportunity to emphasize the connection between memory and ecosm. This would be accomplished through the affirmation of the views of philosophers and ecologists who left a significant legacy in environmental ethics, and who believe that by changing the consciousness of the individual, there should be an encouragement to revive the forgotten principles, as well as the relationship between man and nature.

* The paper is part of the project “Memory and ecosmos” which is financially supported by the Ministry of education and science (MES) of the Republic of North Macedonia. It was organized by the “Marko Cepenkov” Institute of Folklore in Skopje with MES’s Decree no. 15-15533/2 from 03.11.2021 for financing scientific projects.